

A KOLOZSVÁRI BÁTHORY ISTVÁN GIMNÁZIUM VÉGZŐSEINEK POLITIKAI BEÁLLÍTOTTSÁGA

Geambaşu Réka – Pásztor Gyöngyi

A Geambaşu-Pásztor szerzőpáros által jegyzett esettanulmány a következő kérdésekre keresi a választ: Milyen a kolozsvári Báthory Gimnázium végzős tanulóinak politikai beállítottsága? Mivel magyarázható a centrális politikai elhelyezkedésük? Vizsgálatukban szociálpszichológiában használatos skálákat alkalmaztak. Jelen tanulmány 2001. OTDK (Szociológia Szakosztály) elsődíjas dolgozata.

Bevezető · A kolozsvári Báthory István Elméleti Líceum XII. osztályos, végzős tanulóinak politikai beállítottságát vizsgáló tesztek kérdéseire a diákok 2000. májusában válaszoltak, ezt követően írtuk a tanulmányt. Választásunk azért esett a politikai beállítottság problémájának - szociálpszichológiai megközelítésű, a politikai orientáltságot adott személyiségvonásokkal összefüggésbe hozó - vizsgálatára, mert 2000. júniusában helyhatósági, novemberében pedig parlamenti és elnökválasztásokat szerveztek Romániában. Több, szavazási magatartást vizsgáló szociológiai felmérés szerint a romániai magyarok választási opciója elsősorban etnikai, nemzeti hovatartozási alapon történik. Etnikai szavazatról beszélünk abban az esetben, ha az egyén elsősorban etnikai ismervek alapján dönt egyik vagy másik párt, illetve politikai alakulat mellett¹. A romániai politikai életben az RMDSZ is önmagát mindenekelőtt etnikai terminusokban definiálja.

A szavazat és a politikai beállítottság szociológiai fogalmai közé természetesen nem tehető egyenlőségjel². A szavazat jól meghatározott időponthoz kapcsolható, s valamely társadalom számára mérhető következményekkel rendelkező politikai természetű cselekvés, a politikai beállítottsággal szemben, amely adott problémákkal, kérdésekkel kapcsolatban kifejezett vélemény. Következésképpen a politikai beállítottság mérésével nem kívánunk olyan kijelentéseket megfogalmazni, melyek a vizsgált egyének esetleges szavazói magatartására lenne érvényes. A 2000. évi választások, illetve a magyar nemzetiségű egyének ún. etnikai szavazása a vizsgálat indítékául és motivációs alapjául szolgált, egyszersmind kontextualizálva kutatási eredményeinket.

Báthory-s diákok és politikai beállítottságuk · Vizsgálatunk egy 134 egyénből álló populációra vonatkozik: a kolozsvári Báthory István Elméleti Líceum tizenkettedik osztályos tanulóira. Többségük első alkalommal szavazhatott országos választásokon, 70,4%-uk 2000. november 26.-ig (a szavazás időpontjáig) nagykorú, s mint ilyen, szavazásra jogosult lett.

A többségükben 18 éves fiatalok Dawson és Prewitt terminológiája szerint „tanonc polgároknak” (apprentice citizen) tekinthetők (Dawson-Prewitt 1969:VIII). A fogalom a politikai szocializáció - elmélet keretében a felnőtt kort éppen csak elért fiatalokat jelöli, akik csak kezdő résztvevői az aktív politikai életnek, de akik ettől függetlenül már fokozatosan körvonalazódó „politikai énnel” (political self, a mead-i social self analógiájára használt fogalom) jellemezhetőek. A politikai kultúrát - mint a politikai szocializáció konkrét tartalmát - a szerzőpáros így határozza meg: „az egyén (gyermek, polgár) a politikai szocializáció során olyan ismeretekre, meggyőződésekre, érzelmekre és attitűdökre tesz szert, melyek segítségével képes lesz megérteni, értékelni a körülötte működő politikai világot, illetve, amelyek lehetővé teszik a politikai jelenségekhez való viszonyulását” (Dawson-Prewitt 1969:27). Az egyén politikai jellegű vélekedései tulajdonképpen a társadalmi világ teljességére vonatkozó nézetrendszerének részét képezik.

Kutatásunk célja a diákok politikai attitűdjének a felvázolása valamint összefüggések keresése. A felhasznált tesztek segítségével vizsgálatunk elsősorban a diákok politikai beállítottságára összpontosít, majd ezt próbálja összefüggésbe hozni a személyiség bizonyos vonásaival. A politikai beállítottságot elsősorban aktualitása miatt választottuk az elemzés vezérfonalaként, a bekövetkező választásokra való tekintettel. A megkérdezett középiskolások sajátos gondolkodásmódjában (és itt elsősorban a politikai beállítottság és a tolerancia mértéke közötti összefüggésekre gondolunk) azokat a folyamatokat próbáljuk meg felismerni, amelyek általában az átmenet korszakára jellemzőek.

Az általunk alkalmazott mérőeszközök a következők: egy

politikai beállítottságot mérő, egy toleranciát vizsgáló, valamint egy én-kép³. A tesztek mellett egy rövid kérdőívet is kitöltöttünk a diákokkal, amely a válaszadókra vonatkozó identifikációs kérdéseket tartalmazta, a származási család szocio-kulturális hátterét modellezte, valamint a pártpreferenciát mérte.

Dolgozatunk során az attitűd, vélemény és nézet következő meghatározásait alkalmaztuk: A vélemény „olyan, személyes közlésben megnyilvánuló, értékelő közlemény, amely elsődlegesen egy közlő és egy téma közötti viszonylatról (konnotatív összefüggésről) árul el információt. Az attitűddel szemben nyílt, jól megfigyelhető, ésszerűnek tűnő kijelentés. Az attitűdöt rejtett, gyakran lappangó, irracionális összetevők alkotják. A nézetet a véleménnyel szemben lehet szemléletesen definiálni, ha a véleménnyel kapcsolatban azt hangsúlyozzuk, hogy ezt változékonyság, ingatagság és indokolatlanság jellemzi. Annak ellenére, hogy különböző szerzők más-más meghatározást, munkadefiniókat használtak, általánosnak tekinthető az a meglátás, miszerint a véleményt a meggyőződéssel szemben többszintű - helyzeti, kognitív, szociális és személyiségbeli - beágyazatlanság jellemzi. Ha az emberi tudáskészlet összetevőinek - beágyazatlanság szerinti - rangsorolását próbálnánk adni, egy lehetséges skálán, a beágyazatlanság pólustól a beágyazatlanság irányába haladva, így követnék egymást: vélemény ⇒ nézet ⇒ attitűd ⇒ meggyőződés (Csepeli 1997:207).

A politikai beállítottságot mérő teszt segítségével - a neve ellenére - nemcsak a válaszadók politikai irányultságára, hanem gazdasági természetű kérdésekkel kapcsolatos véleményeikre, opcióikra is fény deríthető. Eredményeként lényegében két ideáltípus különíthető el: a piacorientált⁴, illetve a szocialisztikus beállítottságú⁵. A teszt kifejezetten piacorientáltnak tekinti azt, akinek pontszáma 124 és 139 között van, és kifejezetten szocialisztikusnak azt, akinek pontszáma 183 fölötti.

A tesztre adott válaszok összesített pontszámai szerinti eloszlásban a minimális érték a 120, a maximális pedig 261, az átlag 147 és a modális érték 140. Megfigyelhető, hogy mind az átlag, mind a modális érték a középső, átmenetként definiált kategóriába esik. Az eredeti kategóriák szerinti eloszlást az 1. számú táblázatban foglaltuk össze.

A táblázatból kiderül, hogy 85 egyén, ami a populáció 63,4%-át jelenti, az átmeneti kategóriába sorolható, ugyanakkor a szélső kategóriákba viszonylag kevesen kerülnek: kifejezetten piac- és vállalkozásorientált (a szerzett pontszám 124 alá esett) egyetlen személy, míg kifejezetten szocialisztikus (a szerzett pontszám 182 fölött van) 3 diák. Emiatt célszerűnek tekintettük a kifejezetten piac- és vállalkozásorientált és a piacorientált beállítottság, illetve a szocialisztikus beállítottság és kifejezetten szocialisztikus itemeket összevonni.

A politikai beállítottság és a nem változó közötti korreláció mértéke nagyon alacsony, értéke -0,176. 0,01-ös szignifikanciaszinten (-0,331) korreláció mutatható ki a politikai beállítottság és az osztály változók között, a χ^2 szignifikanciaszintje 0,04, ami azt mutatja, hogy osztályok között ilyen szempontból különbségek mutathatók ki.

A populáció politikai beállítottság átlaga 146,96, ezzel szemben az osztályok átlagai a következőképpen alakulnak: XII.A - 153,55; XII.B - 148,28; XII.C - 146,96; XII.D - 143,04, XII.A - 141,37.

Amint a tolerancia teszt kijelentéseiből kiderül, a tolerancia mértékét különböző szubkulturákkal - mint a normálisnak tekintettől és átlagostól eltérő kulturális mintával/értékekkel rendelkező csoportokkal - szemben kifejezett magatartás egy ötfokozatú Likert - skálán való önbesorolással mértük. Konkrétan a következő társadalmi kategóriákkal szembeni viszonyulásra derült fény: homoszexuálisok, bűnözők, kábítószer-fogyasztók. Vannak olyan itemek, amelyek elsősorban a privát szférában lokalizálható viselkedésekre irányítják a figyelmet, mint általában az erkölcsi kérdések. Ezen belül különösebb hangsúly kerül a szexualitásról való gondolkodásra, a büntetésre, ennek lehetséges módozataira, valamint a nevelésre is, illetve olyanok, amelyek a nyilvános szférában beazonosítható viselkedésekkel szembeni magatartásokra vonatkoznak. Ilyenek a társadalmi rendre és politikai berendezkedésre vonatkozó itemek, a legalitás kérdése, a formális normatív rendszerrel szembeni magatartások.

A tolerancia tesztre adott válaszok összesített pontszámai szerinti eloszlásban a minimális pontszám 52, maximum 114, az átlag 84,94, a modális érték pedig 87. A végzős diákok 58,2%-a a középső, átmenetinek definiált csoportba sorolható. A teszt átmenetinek definiálja a középső kategóriát (82 és 105 pont között), a szocialisztikus és piacorientált beállítottság közötti átmenetet. Habár ebben az esetben is inkább egy centrális tendencia figyelhető meg: több mint fele „középen” helyezkedik el, a 100 százalékig fennmaradó válaszadók attitűdje a tolerancia pontszámok alapján inkább az intoleráns irányba tolódik: 35,1%-uk inkább intoleráns és 1,5%-uk intoleráns. Csúpan a diákok 5,2%-a került az inkább toleráns kategóriába és senki a toleránsba.

Mivel a szélső kategóriákban az elemszámok itt is nagyon alacsonyak, emiatt a toleráns és inkább toleráns, valamint az intoleráns és az inkább intoleráns kategóriákat ebben az esetben is összevontuk.

Az én-kép teszt sajátossága az, hogy az egyén önértékelésére kérdez rá. A teszt kijelentéseivel való egyetértés vagy egyetnemelés nem a tényszerű valóságra világít rá, hanem a válaszadók ezekkel kapcsolatos véleményét tükrözi. A különböző

1. számú táblázat. A diákok politikai beállítottsága.

Kódolt politikai beállítottság	Gyakoriság	Százalék
Inkább piacorientált beállítottság	35	26,1
Kettő közötti átmenet	85	63,4
Inkább komunistikus beállítottság	14	10,4
Összesen	134	100

faktorok felállítása és kiértékelése következtében meghatározható az ún. önértékindex, ami mintegy globális képet adhat az egyén önmagáról való vélekedéséről.

Az S-faktor a „self”, vagyis az „én” rövidítéséből származik, és az egyén személyére, fizikumára, szellemi, lelki tulajdonságaira vonatkozik, mindez a válaszadó értékelő prizmáján keresztül. Minden én-kép faktor esetében elmondható az, hogy a magas pontszám magas önértékelést jelöl, az alacsony pedig negatívabb viszonyulást az „én”-hez, iskolához, szülőkhöz, társakhoz. Az S-faktor maximálisan elérhető pontszáma a tesztben 26.

A tapasztalati értékek azonban nem fogják át az egész skálát. A mi esetünkben mért minimális pontszám 4, a maximális 24. A legtöbben (66 személy) ebben az esetben is a középső kategóriába helyezkednek el. A modális érték (20) a legfelső csoportba tartozik. A pontszámok átlaga 16,61.

Az I-faktor az iskolához, tanuláshoz való viszonyulást jelzi, és a mutató ebben az esetben nem az osztályzatokban, tanári minősítésekben kifejezhető iskolai teljesítményt tükrözi. A mutató és az előző évi tanulmányi átlagok közötti korrelációs együttható 0,331 (szign 0,01). Az O-faktort az otthonnal, a szülőkkal való viszony, a T-faktort a társakkal való kapcsolat minősítésére, értékelésére alakították ki. Ez utóbbit szociabilitás - mutatónak is nevezik. Ez a teszt alkalmas egy hazugság- vagy konformizmus-mutató kidolgozására is. Ez az L-faktor. A többitől némileg eltér az L-faktor, ami nem viszonyulást jelez, hanem konformálódást, s ezzel egyidejűleg a hazugságra való hajlamot is.

Ami az iskolához és a tanuláshoz való viszonyulást illeti, a megkérdezettek 67,9%-a a középső kategóriába sorolható, 9%-a értékeli pozitívan iskolai teljesítményét és az iskolához való viszonyát. A leggyakrabban előforduló érték a 3, az átlag 3,55, ami egyértelműen azt mutatja, hogy erős az a tendencia, hogy önmagukat közepesen értékeljék. Ugyanez nem mondható el a szülőkkal való viszonyról. Ezt a diákok 44%-a pozitívan értékeli, míg a középső kategóriába 39,6%-uk került. A társakkal való viszony tekintetében sem figyelhető meg a centrális tendencia, 59,7%-a pozitívan ítéli meg társas kapcsolatait, 35,1%-uk a középső, 5,2%-uk pedig az első, társas kapcsolataikat negatívan megítélők kategóriájába kerültek.

Az S, I, O és T faktorok összege adja az önértékindexet, melynek maximális értéke 50 pont lehet. Ennek az eloszlása a következőképpen alakul: a szélső értékek 6 és 48, az átlag 30,47, a modális értékek: 36. Ebben az esetben is a centrális tendencia jelentkezik, a megkérdezett diákok 56%-a ebben az esetben is a középső kategóriába került.

A politikai szocializáció egyrészt a különböző viszonyulás- és vélekedésminták kulturális intézményes átörökítésének tekinthető, de egyszersmind egyéni tanulási folyamat is, melyben több ágens vesz részt. Ezek közül a legfontosabbak: a család és a kortárs csoportok (peer groups), melyek elsődleges csoportoknak tekinthetők, valamint az iskola, a politikai intézmények, szakszervezetek. Ez utóbbi politikai szocializációs közegek valójában másodlagos csoportok, melyekre ilyen vonatkozásban az jellemző, hogy fő funkciójuk egy adott társadalmi termék (például valamilyen szintű képzettség, ismeretanyag elsajátítása, különböző politikai célok kivitelezése, illetve érdekvédelem) létrehozása, ez motiválja a tagokat az együttlétre, és

nem a közöttük levő érzelmi kötelékek rendszere, mint az elsődleges csoportok esetében (Dawson- Prewitt 1969:105). A másodlagos csoportok struktúrája formalizált, szemben a család és a kortárs csoport szerkezetével. A politikai szocializációs folyamatban fontos szerepet játszanak ezen kívül a társadalmi nagycsoportok (social groupings) és a sajtó.

A politikai szocializáció ágensei közül időben először a család jelentkezik és fejt ki hatását. A család legfontosabb szerepe a gyermek azonosulása azon társadalmi nagycsoportokkal (nemzet, alapvető politikai irányultság, párt, gazdasági kategória stb.), melyeknek maguk a szülők tagjai. A család közreműködésével valósul meg az itt és ekkor megismert politikai folyamatok, intézmények és eljárások elfogadása vagy elutasítása. Annak ellenére, hogy ezeket a tanulási, utánzási folyamatokat nagymértékben elősegítik a gyermeket a szülőkhöz kötő erős emocionális viszonyok, az ekkor kialakult identifikációk mégsem bizonyulnak minden esetben véglegeseknek, hiszen fiatal korban, illetve felnőttként is érik az egyént olyan hatások, melyek vélemény-, illetve attitűdváltoztatásra készítik őt.

A család kiemelt hatásával kapcsolatban megemlítenéd még, hogy hipotézisünk szerint a fiatal családjában működő döntéshozatali modell valamilyen irányban meghatározza az itt lezajló politikai szocializációt. Giddens nyomán (Giddens 1999:110) demokratikus családról beszélhetünk akkor, ha a tagok tiszteletben tartják a nemek közötti egyenlőséget, a jogok és felelősségek közös gyakorlását, a gyermekek jogait, valamint a fölöttük gyakorolt hatalom egyeztetéses, és nem tradicionális jellegűt. Értelemszerűen, e jellemzők hiánya esetén autoriter családmoddellről van szó.

A kortárs csoportok elsősorban abban különböznek a családtól, hogy ezek minden tagja egyenlő státussal rendelkezik. Parsons (idézi Dawson-Prewitt 1969:129) szerint a kortárs csoportok a középiskola ideje alatt válnak fontos szocializációs ágensekké, 13, 14 éves korban, amikor a fiatal már az alapvető politikai fogalmakat már elsajátította. Az osztályközösség vagy a baráti kör mintegy folytatja azt a szocializációs folyamatot, mely addig a családban lezajlott. Ez természetesen nem jelenti a családból érkező további hatások megszűnését. A kortárs csoport mindenekelőtt megváltoztathatja vagy megerősítheti az addigi politikai szocializáció során kialakított meggyőződéseket. Az egyén általában az elsődleges csoportok révén sajátítja el az átfogóbb, etnikai, foglalkozási, vallási és politikai csoport értékeit és normáit (Zăpârțan 1992). Ezek később referenciaként, konceptuális szűrőként működnek a politikai világ megértésekor. Az a társadalmi nagycsoport, amellyel az egyén azonosul, hatással van arra, ahogyan a világot, s ezen belül a politikai jelenségeket érzékeli (Dawson- Prewitt 1969:184.).

Így válik például a kolozsvári magyar tizenkettedikes diákok számára a magyar nemzettel / kisebbséggel / etnikummal való azonosulás mindannyiuk politikai énjének részévé. A felmérésben résztvevő tanulók nagykorú diákok, ezért szavaznak döntő többségben (81,3%-ban) az RMDSZ-re, mely önmagát a romániai politikai életben elsősorban etnikai entitásként, nemzeti terminusokban definiálja. A később kialakított, jelen tanulmány fókuszában álló politikai beállítottság eleve erre a nemzeti identifikációra épül rá, vagyis az etnikai kötelékek me-reven determinálják a politikai nézeteket.

Norberto Bobbio olasz politikai filozófus szerint (idézi

Giddens 1999:50) a politikai gondolkodásra nagymértékben az ellentétezés jellemző. A szerző ezt konkrétan a jobb- és a baloldal szembeállítására vonatkoztatja. A politika lényegét - állítja - az egymással szembenálló nézetek küzdelme adja, ez pedig szükségszerűen pólusokat hoz létre (idézi Giddens 1999: 50-51.). A gazdasági-politikai eszmék viszont - véleményünk szerint - nem egyszerűsíthetők le erre a skálára, azaz a két eszmerendszer nem bipolárisan ellentétes egymással, s a politikai közgondolkodás e két fontos kategóriája is csak egy többdimenziós mentális térben írható le.

A rendelkezésünkre álló, politikai beállítottságot mérő teszt segítségével az alanyokat, a kijelentésekre adott válaszok függvényében elért pontszám révén, a piacorientált - szocialisztikus skálán helyezi el. E mérőeszköz kiválasztása és alkalmazása eszerint bizonyos mértékig azt az elméleti keretet is megszabta, melyben az eredmények elemezhetők és értelmezhetők. Ez a módszer ti. azon az előfeltevésen alapul, hogy a liberális és szocialisztikus nézetek ugyanazon kontinuum két végpontján helyezkednek el, azaz a kettő ugyanazon dimenzióba tartozik. A különböző politikai ideológiák azonban egy másik szemlélet szerint is osztályozhatók: eszerint a három leglényegesebb és ugyanakkor alapvető ideológia a liberalizmus⁶, a konzervativizmus⁷ és a szocializmus⁸. Minden más eszmerendszer ebből a háromból levezethető, ezért a szemléltetés kedvéért úgy is elképzelhető, hogy egy háromszög csúcaiban helyezkednek el, s az általuk közrefogott területen tüntethetők fel az olyan átmeneti ideológiák, mint például a szociáldemokrácia. Erre a háromszög-modellre épül az új, átdolgozott mérőeszközünk, mely a piacorientált és a szocialisztikus nézeteket vallók csoportja közötti átmeneti kategóriát szociáldemokratákként azonosítja.

A politikai beállítottságot mérő teszt, struktúráját tekintve, bipolárisnak tekinthető, ugyanis a skála mind piacorientált, mind pedig szocialisztikus kijelentéseket tartalmaz (amelyekkel a válaszadók részben, vagy teljes mértékben egyetértenek, nem tudják eldönteni, inkább nem, vagy egyáltalán nem értenek egyet), a teszthez mellékelte utasítás pedig azt mondja, hogy a piacorientált tételek pontszámát meg kell fordítani, és az összes kijelentés pontszámát kell össze adni.

Mivel több elmélet szerint a piacorientált (liberális) és szocialisztikus beállítottság nem képez föltétlenül átmenetet (kontinuitást), úgy döntöttünk, hogy az eredeti tesztben szereplő szocialisztikus és piacorientált kijelentéseket különválasztjuk, pontszámukat külön adjuk össze. (Kerlinger 1998:564). Elkülönítettünk egy piacorientált és egy nem piacorientált csoportot, úgyszintén egy szocialisztikus és nem szocialisztikus populációt, vagyis a következő két mutatót építettük fel.

- 25 és 65 pont között: inkább piacorientált illetve inkább szocialisztikus

- 65 pont fölött: nem piacorientált, illetve nem szocialisztikus

Döntésünket az az eredmény is alátámasztotta, miszerint a megkérdezett diákok 38,1%-a nem is piacorientált, nem is szocialisztikus, ugyanakkor 12,7%-a egyszerre piacorientált és szocialisztikus. A két attitűd nem jelentheti tehát egy egyenesnek a két pólusát, más szóval, aki nem piacorientált, az nem biztos, hogy egyben szocialisztikus.

A pontszámok alapján a megkérdezettek közül 26,9%-a inkább piacorientált, ugyanakkor pedig 47,8%-a szocialisztikus beállítottságú. Az inkább piacorientált mutató esetében a csoport átlaga 71,09, ami annak ellenére, hogy a skála közepe körül van, nem tekinthető piacorientáltnak. A szocialisztikus esetében – hasonlóan – az átlag 68,05, tehát nem esik bele a szocialisztikusnak definiált intervallumba⁹.

Az identifikációs kérdések és az általunk felépített mutatók egyike között sincs szignifikáns korreláció. A szocialisztikus beállítottság és az osztály változó közötti korrelációs együttható értéke -0,322 (szignifikancia: 0,01). A piacorientáltság mutató átlaga 71,09, a XII.B és XII.C-ben ehhez képest kisebb, míg a XII.A-ban, a XII.C-ben és XII.A-ban a populáció átlagához képest nagyobb. Mivel a XII.B és XII.C mindkettő matematika-fizika osztály, összehasonlítottuk az osztályok profilja szerinti átlagot. Az informatika szak átlaga 71,89, a matematika-fizika átlaga 68,63 míg a filológia, nyelv osztályok átlaga 73,53. Az informatika szak átlaga közelíti meg a leginkább az egész populáció átlagát. Szignifikáns eltérés az átlagok szempontjából csupán a matematika-fizika és filológia szakok között mutatható ki ($t=-2,941$, szignifikanciaszintje 0,04). Elmondható tehát, hogy a matematika-fizika osztályok piacorientáltabbak, mint a filológia és nyelv osztályok.

Hasonlóan, a szocialisztikus mutató átlaga 68,05, ehhez képest a XII.A átlaga sokkal nagyobb, míg az összes többi alacsonyabb, mint a populáció átlaga. A piacorientáltság mutatóhoz hasonlóan, ebben az esetben azt is megvizsgáltuk, hogy van-e szignifikáns különbség a különböző profilú osztályok átlaga között. Szignifikáns eltérés az informatika és matematika-fizika ($t=4,468$, szig.: 0,000) és informatika -filológia, nyelv ($t=4,735$, szig.: 0,000) profilú osztályok között mutatható ki. Az informatikus diákok tehát sokkal kevésbé szocialisztikusak, mint az összes többi diák. A szocialisztikus és piacorientált beállítottság és én-kép mutatói között nem mutatható ki jelentős, szignifikáns összefüggés. Klaszterek létrehozásakor négy változót vettünk figyelembe: a szocialisztikus és piacorientált beállítottság, tolerancia és önértékindeks változók pontszámait. Már a négyes klaszter esetében észrevehető, hogy leválnak olyan szélső értékeket tartalmazó csoportok, amelyek a nagyobb felosztás esetén is megmaradnak, a populáció többsége (120 diák az összes 134-ből) egy csoportban marad. Az

2. számú táblázat. Szocialisztikus beállítottság.

Kódolt szocialisztikus beállítottság	Gyakoriság	Százalék
Inkább szocialisztikus	64	47,8
Nem szocialisztikus	70	52,2
Összesen	134	100

Kódolt piacorientáltság	Gyakoriság	Százalék
Inkább piacorientált	36	26,9
Nem piacorientált	98	73,1
Összesen	134	100

3. számú táblázat. Piacorientált beállítosság

említett szélső értékeket tartalmazó három csoport kompaktsága még a kilences klaszter esetén is megfigyelhető. Ezek a csoportok a következőképpen írhatók le:

1. (4 személy): magas piacorientáltság pontszám, magas szocialisztikusság pontszám, átlagos tolerancia, nagyon magas önértékindex.

2. (4 személy): alacsony piacorientáltság pontszám, magas szocialisztikusság pontszám, alacsony tolerancia, magas önértékindex.

3. (6 személy): alacsony piacorientáltság és átlagos szocialisztikusság pontszám, átlagos tolerancia, nagyon magas önértékindex.

A 6-os klaszter esetében tekintettük a különböző változók átlagának szórását elfogadhatóan kisebbnek, mint az alappopulációban. Az előbbi módon felvázolt felosztás szerint létrehozott csoportok a következőképpen írhatók le:

1. (34,3%-uk): átlagos piacorientáltság és alacsony szocialisztikusság pontszám, nagyon magas tolerancia, átlagos önértékindex.

2. (37,03%-uk): átlagos piacorientáltság és magas szocialisztikusság pontszám, átlagos tolerancia, magas önértékindex.

3. (17,16%-uk): átlagos piacorientáltság és átlagos szocialisztikusság pontszám, alacsony tolerancia, alacsony önértékindex.

A különböző felosztásokat tanulmányozva megfigyelhetjük, hogy az egyetlen csoport, amelyben a magas piacorientáltságú egyének vannak, az a 3-as csoport. Mivel ebbe a csoportba csak négy egyén került, emiatt csupán esetenként vizsgálható, viszont ebben az esetben is a négy diák különbözik egymástól, ami nemét, tanulmányi átlagát, vagy családi hátterét illeti.

A többi felosztás esetében végigkísérve az identifikációs kérdések eloszlását, tulajdonképpen szinte semmi különbséget nem tükröz az alappopulációhoz képest. Talán egyetlen

4. számú táblázat. A klaszterek eloszlásai.

Sorszám		Szocialisztikus beállítottság	Piacorientáltság	Tolerancia	Önérték index
1.	Átlag	70,74	61,06	94,55	28,09
	Elemszám	47	47	47	47
	Szórás	7,04	6,76	8,05	6,26
2.	Átlag	73,68	72,2	82,1	35,68
	Elemszám	5	50	50	50
	Szórás	6,24	7,93	7,14	4,43
3.	Átlag	90,25	95	83,5	38,25
	Elemszám	4	4	4	4
	Szórás	0,5	8,12	3,32	3,95
4.	Átlag	70,26	65,87	76,35	19,39
	Elemszám	23	23	23	23
	Szórás	8,89	5,41	5,21	4,66
5.	Átlag	54,5	87	62,5	37,5
	Elemszám	4	4	4	4
	Szórás	1,73	0	12,12	2,89
6.	Átlag	53,83	66,17	82,17	38,33
	Elemszám	6	6	6	6
	Szórás	7,41	6,27	4,22	2,94
Össz.	Átlag	71,08	68,06	84,94	30,47
	Elemszám	134	134	134	134
	Szórás	9,08	10,20	10,67	8,05

észrevehető különbség, hogy az első csoportban, amelyet átlagos piacorientáltság és alacsony szocialisztikusság pontszám, nagyon magas tolerancia, átlagos önértékinde克斯 jellemez, a lányok túlreprezentáltak (66 %).

Következtetések · Az adatok elemzése során megfigyelhető egy általános centralizálódási és homogenizálódási tendencia. Ezzel magyarázható a különböző mutatók közötti korrelációk gyengesége.

Ennek magyarázatára mi azt a hipotézist állítjuk fel, hogy ez abba a szélesebb körben megfigyelhető jelenségbe illeszkedik, melyet több, országos vagy helyi szociológiai kutatás alapján mutattak ki: szélső értékek a különböző változók esetében nagyon kis hányadban mutathatók ki, az emberek - akár véleménynyilvánításról van szó, akár önértékelésről - inkább a középső, „szürke” kategóriákba sorolják önmagukat. Ugyanakkor a gyenge korrelációk valószínűleg annak is köszönhetőek, hogy ebben a korban nem igazán beszélhetünk kiforrott véle-

JEGYZETEK

¹ Az eddig végzett, a szavazói magatartásra is rákérdező szociológiai vizsgálatok eredményei közül az ún. Civil Kurázi mérésorozat szerint az 1999-es év végén a kolozsvári, magyar nemzetiségű egyetemi hallgatók 79,1%-a, 2000. decemberében 95%-uk, 2001. decemberében pedig a megkérdezett magyar hallgatók 84,4%-a szavazna az RMDSZ-re, amennyiben a kérdést követő vasárnapon választásokat szerveznének. Országos szinten, a 2001-es Ethnobarometer c. vizsgálat adatai szerint ez az arány a magukat magyar nemzetiségűnek vallók körében 91,3%.

² Erről a kérdésről lásd Gál-Borus László tanulmányát.

³ Meg kell említenünk, hogy a tesztek nem mi magunk állítottuk össze, standard mérőeszközök, hanem dr. Lázár Sándor bocsátott a rendelkezésünkre, és aki a mérőeszközök mellé csatolta az eredmények, a pontszámok értelmezésének standard algoritmusát is.

⁴ Piacorientáltnak tekinthető a tesztben szereplő itemek alapján az az egyén, aki egyetértene az emberek között létező, adotttságbeli különbségekkel, a társadalomban elért egyéni teljesítmények alapján létrejövő egyenlőtlenségekkel, továbbá ebbe a kategóriába kerül az, aki a minimálisra csökkentené az állam szociális kiadásait, és általában kevéssé érzékeny a hátrányos helyzetű egyének problémái iránt. Értérendszerünkben fontos helyet foglal el a szabad piac, a verseny, a központi állami tervezés megszüntetése, politikai síkon pedig a demokrácia.

⁵ A szocialisztikus elveket vallók csoportjába sorolhatók azok, akik a kijelentésekkel kapcsolatban álláspontjuk alapján a kapitalizmusban a munkások kizsákmányolását látják, akik mindenképp az egyének közötti egyenlőséget valósítanák meg, elsősorban a munkanélküliség megszüntetésével, akik mindenki számára egyenlő és ingyenes állami szolgáltatásokat biztosítanának. Összegezve pedig az tekinthető szocialisztikus beállítottságúnak, aki a magántulajdon megszüntetésével látja elérhetőnek a közösségi jólétet, vagyis az egyenlőséget.

⁶ A liberalizmus képviselői gondolkodásukban a legnagyobb

ményekről. A kutatás eredményei alapján nem mérhető fel a diákok politikai kultúrája, tájékozottsága, de más vizsgálatok eredményeire építve elmondható, hogy a nagyfokú homogenitás feltehetőleg egy elégtelen politikai szocializáció eredményének is tekinthető.

A 134. elméleti líceumban tanuló végzős diákra vonatkozó vizsgálat leglényegesebb eredménye a kifejezett vélemények centralizálódó tendenciája: a válaszadók a megfogalmazott kijelentésekkel kapcsolatos álláspontjaikat oly módon rögzítették, hogy ekként lehetetlen világosan körülhatárolható véleménycsoportokat létrehozni. A teszt-itemekre adott válaszok révén erőteljesen beágyazatlan, esetleges, diffúz véleményalkotási mechanizmus körvonalazható, ami elhelyezhető egyrészt egy országosan is regisztrálható, meghatározatlan politikai beállítottság kontextusában, de tekinthető ugyanakkor egy, a fiatal egyetemi hallgatók körében észlelt, alacsony politikai ismeret-szint velejárójának is (vesd össze Pásztor: 2002).

hangsúlyt az egyénre fektetik, s az autonóm embert tekintik a társadalom alapsejtjének. A politikai hatalom legfőbb célja az egyéni szabadság biztosítása. Mindezt arra a központi érvre alapozzák, hogy minden ember ésszerű, racionális lény, aki minden cselekedetével saját érdekeit követi. Az állam – melyet a liberalizmus képviselői minimális államnak neveznek – mintegy „éjjeli őrként” kell viszonyuljon a társadalom egészéhez és a polgárokhoz, biztosítva minden egyéni jog feltétlen betartását. Az ideológia másik központi fogalma a piac, elsősorban Adam Smith nyomán, aki a „láthatatlan kéznek” is nevezett, a kereslet és kínálat találkozási helyeként definiált piacban látta az egyének társadalomba integrálódásának lehetőségét, illetve a társadalmi, gazdasági egyensúly megvalósításának mechanizmusát. A Szociológia Szótár a fogalom bemutatásakor különbséget tesz ennek politikai és gazdasági dimenziója között. A terminus első vonatkozását jelentik mindazon eszmék, melyeket az imént említettünk (egyenlő politikai jogok, esélyegyenlőség, az állam minimális beavatkozása stb.), a gazdasági liberalizmus pedig elfogadhatónak tarja az egyenlőtlenséget mindaddig, amíg ez a termelés növekedéséhez vezet (Zamfir-Vlăsceanu 1998:326).

⁷ A konzervativizmus a társadalom sejtjének a csoportot tekintti, legfontosabb céljának pedig a társadalmi összhangot és a közösségek történelmi folytonosságát. Leglényegesebb központi értékei az igazságosság, a hagyományok és a hit. A társadalmi igazságosság megvalósítását a konzervatív gondolkodók nem hártják a piacra, hanem a korporatistának nevezett államra, melynek feladata a központi értékek, valamint a rend fenntartása. A liberalizmus racionális emberképével szemben a konzervativizmus „az emberi tökéletlenség” politikai filozófiájának tekinthető (Ball-Dagger 2000:100.). Ennek megfelelően az embert nagymértékben irracionális vágyai irányítják, amelyeket követve könnyen olyan cselekvéseket hajthat végre, melyek veszélybe sodorhatják a közösség jólétét. Ilyen tekintetben van szükség az állam közbeavatkozására.

⁸ A szocialista eszmerendszer kialakulása mintegy a liberalizmusra adott válasznak tekinthető (Ball-Dagger 2000:125), és a társadalom életébe tapasztalt súlyos egyenlőtlenségi prob-

lémák megoldására törekedett. A szocialista ideológia központi fogalma és egyben célja a társadalmi igazságosság biztosítása a nagycsoportok, a közösségek életében. Emberképük az előzőekben bemutatottal analóg, de a probléma itt felmutatott megoldásában jelentős hangsúlyeltolódást észlelhetünk: az állam ebben az esetben már központosított és az általános egyenlőség megvalósításának szolgálatában áll. Eszköze a központi tervezés, melynek funkciója a tevékenységek egységes megszervezése.

⁹ A legalacsonyabb, piacorientáltság pontszámot elért végzős diákról röviden az alábbiak mondhatók el: XII.C, matematika-fizika osztályban tanuló fiúról van szó, múlt évi tanulmányi átlaga 7,57. Elmondása szerint a családban a fontosabb döntésekben a szülők az ő véleményét is kikérik, ami a demokratikus család jellemzője. Tolerancia-pontszáma 79, ami az inkább

intoleráns kategóriába helyezi őt. Ugyanakkor elmondható róla, hogy én-képe, önértékelése pozitív és nem szocialisztikus. Az osztály őt nevezte meg mint az osztály vezető egyéniségét, emiatt szerepe többszörösen kiemelt lehet. A legalacsonyabb, szocialisztikus beállítottság pontszámot elért lány, ugyancsak a XII.C osztály diákja. Tanulmányi átlaga 7.94, elmondása szerint a középiskola befejezte után szociális–munkásképző szakra szeretne felvételizni, A Babeș–Bolyai Tudományegyetemre. Tolerancia-pontszáma 91, vagyis a középső kategóriában helyezkedik el. Az én-kép teszt minden egyes mutatója esetében negatív viszonyulást mutat, kivétel ezalól a szülőkkel és az otthonnal való viszonya, értékelése, mely pozitív. Ami ebben az esetben meglepő lehet, hogy ugyanakkor piacorientáltság pontszáma 61, ami habár közel van az általunk határként definiált 65 pont-hoz, mégis az inkább piacorientált kategóriába sorolható.

KÖNYVÉSZET

*** *Dicționar de sociologie*, coord. C. Zamfir - L. Vlăsceanu, 1998, București, Editura Babel

Ball, T. - Dagger, R.: *Ideologii politice și idealul democratic*, 2000, Iași, Polirom

Csepe, Gy.: *Szociálpszichológia*, 1997, Budapest, Osiris

Dawson, R. E. - Prewitt, K.: *Political Socialization*. 1969, Boston, Little, Brown and Co.

Giddens, A.: *A harmadik út*, 1999, Budapest, Agóra

Granberg, D.: *A politikai percepció*, in Hunyady, Gy. (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*, 1998, Budapest, Osiris

Kerlinger, F. N.: *A liberalizmus és konzervativizmus mérése:*

áttekintés, in Hunyady Gy. (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*, 1998, Budapest, Osiris

Mihuț, L.: *Politologie. Sistemul politic și societatea civilă. Fasciculă de curs*, 1993, Cluj-Napoca, UBB

Murphy, G - Likert, R.: *Egy attitűdmérő eljárás*, in Hunyady, Gy. (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*, 1998, Budapest, Osiris

Pásztor Gy.: *A Babeș-Bolyai Tudományegyetem diákjainak politikai kultúrája*, in Sopianetia Füzetek (megjelenés előtt), 2002

Rotariu, T. - Iluț, P.: *Sociologie*, 1996, Cluj-Napoca, Mesagerul